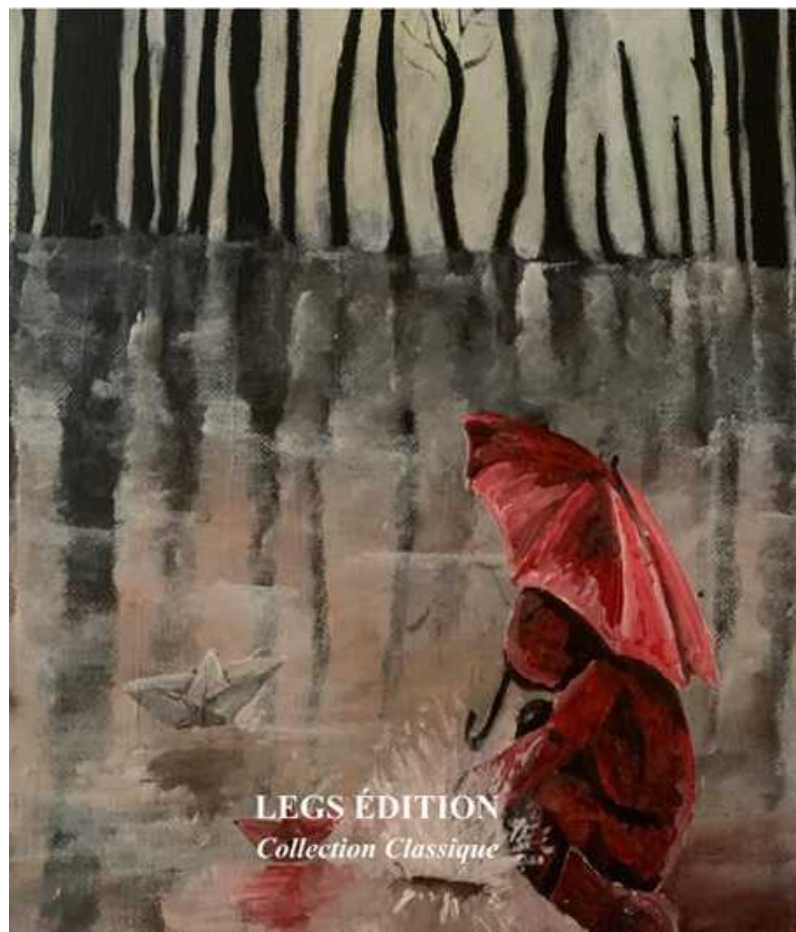

Émeric
Bergeaud

Stella

Tradiksyon : Moles Paul (sld)

LEGS ÉDITION
Collection Classique

COLLECTION CLASSIQUE

CLASSIQUE

Sous la direction de Mirline Pierre

Émeric Bergeaud

Stella

Traduction : Moles Paul (sld)

LEGS ÉDITION

Émeric Bergeaud

Stella

Classique

ISBN : 978-99970-71-50-7

Dépot légal : Bibliothèque nationale d'Haïti

Collection Classique

Traduction : Moles Paul (sous la direction de)

Illustration : © Édith Lataillade

Collection Festival Arts

© 2026, LEGS ÉDITION

www.legsedition.net

Tradiksyon *Stella* fèt sou lobedyans GRESKA anba sipèvizyon Moles Paul. Nou remèsye tout moun ki patisipe nan reyalizasyon pwojè sila a :

Bédina Achille, Jean Ernst Belance, Kensley Brutus, Schinaider Cellard, Kembson Déluce, Bizenthé Déravil, Carlos Désir, Filisner Dieujuste, Sapientia Dorvilier, Mideline Dragon, Patrice Kanndèl Édouard, Gabriella Nissi Jean, Benson Jean-Baptiste, Gaëlle Joseph, Kerby Levensky Lambert, Fegens Paul, Joséphine Félix Paul, Moles Paul, Jean Odelin Petit-Frère, Claudel Pierre-Louis, Shesly Python, Job Silvert, Schneidyne St Surin

Yon ti mo sou *Stella*

Stella se yon woman ki pote siyati Émeric Bergeaud. Woman sila a parèt an 1859, yon lane apre lanmò Bergeaud. Se premye woman ki egziste sou kokenn-chenn revolisyon esklav yo te fè pou soti anba dominyasyon peyi Lafrans e se premye woman ayisyen. Woman an pa sèlman yon rekèy istwa, li pote yon vizyon, yon rèv pou Ayiti: yon nasyon ki ta dwe bati sou jistis, respè ak linite. Non "*Stella*" a, ki vle di "*Zetwal*" nan laten, senbolize limyè ak espwa yon pèp ki sòti nan fènwa esklavaj pou l vin mèt tèt li.

Dimansyon kiltirèl *Stella* pote a rive lwen. Li rakonte nou istwa n nan lang fransè a, men ak lespri epi sansiblite ayisyen. Nan woman an, nou jwenn referans ak kilti nou, lidè nou yo ak valè nou yo kòm pèp. Bergeaud ekri l pou l fè nou sonje sakrifis zansèt nou yo epi pou l montre kijan endepandans nou an pa t yon kado, men pito yon viktya ki koute nou san nou ak anpil soufrans. Se yon liv ki raple nou kote n sòti, li poze kesyon sou kote n prale tou.

Jodi a, li *Stella* an kreyòl se yon aksyon revolisyonè. Sa p ap sèlman fè n retounen nan eritaj literè n, l ap pèmèt nou mete lang manman n, ki se idantite n, nan mitan gwo refleksyon sou istwa nou. Tradiksyon sa a se yon envitasyon pou chak ayisyen dekouvri yon lòt fwa eritaj li nan lang li, epi pou l konprann pi byen ki plas li nan lit kont tout fòm esklavaj modèn yo. Lè w li vèsyon kreyòl la, se tankou w ap tandè zansèt yo k ap pale avè w yon fason pi klè epi ki pi prè w. Liv sa a pa sèlman yon woman n ap li, se yon envitasyon pou nou kontinye batay pou liberasyon nou, nan tout sans mo sa a.

Moles Paul, Ph.D

Avètisman

Nou kanpe anpil fwa nan travay sa a. Sa lakoz li dire plizyè lane. Sa lakoz tou imajinasyon nou te genyen pou nou ekri l la pran anpil frap. Nan zèv sa a, nou eseye mete aksan sou kèk nan pi bèl moman nan listwa nasyonal nou an.

Nou pa t gen entansyon ajoute anyen sou evènman sa yo lè nou itilize fiksyon kòm yon fòm ki genyen anpil bèlte ladan l : tout sa ki bèl pa bezwen pou yo fè li vin pi bèl ; nou te sèlman vle kapte atansyon, avèk atirans yon woman genyen, sila yo ki pa kapab konsantre yo pou etidye paj listwa nou yo nan pwofondè li.

Yon woman kapab yon liv itil san li pa oblije pote mak tout chay lou listwa genyen ladan l : se sa menm nou te di tèt nou lè nou kòmanse ekri liv sa a, ki pran yon pati nan tan plezi nou pandan yon bon moman : nou espere li nan nivo nou ta swete wè li a !

Men, pou byennèt anpil moun, liv sa a pa woman

menmsi li pran fòm yon woman. Fòk li te gen lave-rite anndan li; se poutèt sa nou fè anpil atansyon pou nou pa defòme listwa.

Revolisyon Sendomeng lan se rezilta travay di yon nouvo sosyete ki pwodui kat (4) gason kanson. Mesye sa yo reprezante tout eksè ak glwa revolisyon sa a : Rigo, Tousen, Desalin, Petyon.

Nou pran detay nou te bezwen nan lavi gason kanson sa yo pou konplete detay nan lavi de (2) frè ki pa egziste tout bon vre.

Womilis, Remis ak Kolon an, yo chak reprezante yon kategori moun, fanm Afrikèn nan senbolize libète nou, Stella li menm se yon fòs, yon imajinasyon.

Après tout presizyon ki nesesè sa yo, kounye a, nou rete sèlman pou nou pale de santiman sensè ki te motive nou pou nou ekri liv sa a ki se bay nasyon an ochan.

Émeric Bergeaud

Pou lektè yo

Émeric Bergeaud te pran nan moman plezi li pou ekri liv sa a pandan anpil tan egzil nan lapenn : li t ap chache konsole tèt li, parapò ak egzijans pozisyon li, nan travay pou konpatriyòt li yo epi nan fason li te santi li toumante paske li lwen lakay li – peyi papa li te renmen anpil la epi li te menm pote kole pou fonde li pou tout yon ras fanm kou gason ki anba dominasyon, ki te gen baboukèt nan bouch yo depi digdantan !

Nan lane 1857, li te ale nan vil Pari pou lasyans ka pote l sekou akòz li te genyen yon maladi ki te sòti pou fini ak li. Men, malerezman, lasyans pa t ka jwenn bout maladi sa a. Lè li te santi li prèske refè, li te pote liv la nan enpresyon ; men kòm yo pa t tou korije li rapid, li te kite li nan men mwen.

Men, aprè kèk jou lè li retounen nan peyi li, li te santi jou li te konte. Li te soulaje paske konsyans li pa t repwoche li anyen, tankou jan kretyen yo konn

reziyen yo lè yo koube anba volonte Toupuisan an, men nan bon kè li, li te swete pou Ayiti konnen moman lajwa yon jou ; epi, poukisa mwen pa ta kapab di sa ? Se aprè li te fin di mwen sa li santi ki ta ka rive, li fè m konprann pa t ap gen anyen ki ta ka chanje nan sosyete a si se pa t gras ak angajman sensè yon Jeneral vanyan ki te reyalize rèv nasyon an, sa pa gen twò lontan.

Jodi a mwen reyalize pwomès mwen te fè bon zanmi sa a mwen te pèdi a ki se pibliye liv li a nenpòt lè mwen ta jije se yon bon moman pou m fè sa.

Ak bra louveri, mwen swete peyi nou an va akeyi zèv sa a kote chak paj yo kontinye ap reveye lanmou nou pou nasyon an. Mwen swete peyi a rekonèt santiman sitwayen onèt sa a li pèdi nan peyi etranje a, epi pou li toujou respekte li.

Mwen pa gen okenn dout Ayiti ap wè nan zèv literè sa a, egzil la te genyen kèk bon kote ladan l tou pou elit sa a, paske li rive mete ladann tout pwomès li t ap fè tèt li pou bonè ak pwogrè peyi a. Nou kapab jwenn sa yo sèlman nan bon jan tèt ansanm pitit nasyon an.

Mwen swete madanm ak fanmi zanmi mwen an jwenn konsolasyon nan doulè yo nan kalite akèy zèv patriyotik sa a pral jwenn !

Beaubrun Ardouin

Pari, 10 me 1859

Stella

Sendomeng

*Èske ou konn peyi ki gen pye sèd ak pye rezen an ?
Kote ki toujou gen lòt flè ki ap pouse a ? Kote syèl la
toujou klere a, zèl zefi lejè kou plim poul ap plwòtonnen
anba bon lodè pafèn nan mitan jaden woz yo?; Kote pye
sitwon ak pye oliv chaje ak bèl fwi ? Yon kote vwa wosiyòl
yo pa janm bèbè ; koulè tè a ak divès koulè syèl la, ap
batay pou konn sa k pi bèl menmsi yo pa sanble a ?
Lord Byron, Fiyanse Abidòs la*

Nan epòk fen dizuityèm syèk la, sou yon tè ki rich anpil, nan mitan yon peyizaj ki si tèlman bèl epitou k ap bay yon pakèt donn ki gen valè, yon jèn fanmi t ap viv, an n di pito t ap ranpe anba imilyasyon, kote yo te fèmen yo ak fòs byen lwen kote tout lòt moun t ap viv.

Fanmi an te rete nan yon plenn, nan yon vye ti kay ki anba lonbray yon pye zoranj.

Pyebwa a te louvri gwo branch li yo sou kay la tankou yon papa louvri bra l pou pitit li. Ou ta di li

vle pwoteje ti kay la epi tou defann li pou gwo van k ap soufle a pa pote l ale.

Pa twò lwen, sou do yon mòn, te gen yon lòt bèl kay ak gwo mi blanch.

Li te gwo anpil, e tout moun te kapab wè l. Kay la te solid anpil. Yo te dekore konstriksyon sila a pa deyò tankou gwo chato feyodal epòk mwayenaj yo; do kay la li menm te kouvri ak yon tuil wouj ki pa t bay bon siy anba yon syèl ble.

Depi sou diferans ki te gen ant de (2) kay sa yo, li te fasil pou devine ki moun ki te rete ladan yo chak. Larichès te rete anfas lamizè, awogans te anfas sajès. Fòs te bab pou bab ak lafeblès, li t ap kraze l jan l pi pito.

Depi sou jan mèt bèl gwo kay sa a, ki pòtrè yon moun ki rich men ki manfouben, t ap fè gaspiyay, sèvi ak richès tankou jwèt li t ap itilize pou satisfè kèk bezwen ki pa t menm nesesè, ou te gen tan wè li te gen yon pakèt lajan. Tout plezi ki koute chè nan lavi a te anba lòd li, pa t gen yon plezi li pa t konnen. Li te menm pran plezi nan jemisman ak rèl limanite.

Epoutan, moun ki te rete nan ti kay yo, ki te nan yon dènye nivo malerèz, pa t posede anyen ki te pou yo tout bon vre.

Ou panse se pòv yo pòv !... Yo te prèske vle vòlè sa yo te plante yo. Yo te menm pè pran fwi ki mi

nan yon pyebwa ki te devan pòt lakay yo. Tout sa paske jaden yo a ansanm ak tout fwi l yo te pou yon lòt moun ki se te mèt yo epi ki t ap meprize yo jouk fè yo rive tranble kou fèy bwa.

Nou p ap pran tan dekri soufrans jèn fanmi sa a ki te nan prizon nan mitan tout byen yo san yo pa kapab jwi okenn ladan yo. Dlo lamizè ak lawonte t ap fè sòti nan je yo te sèl sa yo te kapab ofri espri ki t ap pwoteje bèl klima sa a.

Esklavaj la t ap toupizi kreyati sa yo ki te kondane pou yo kapab sèlman mande tè a ba yo trezò yo t ap peye ak swe yo epi ak san yo a. Kòm si se pa t ase, pou maltrete kò yo nan travay ak nan vyolans, mechan an ki pa t satisfè te vle touye nanm yo nan avili yo epi fè yo pase plis mizè toujou. Li te bezwen gen pou sèvitè moun ki pèdi tout kapasite yo pou yo kwè nan Bondye epi li pran plezi nan fè yo mechanste, sa ki se karakteristik yon moun sovaj.

Yon majisyèn nan yon istwa te fè moun tounen ti kochon pou l kapab kenbe yo pi fasil anba move prensip li yo. Sa te gen pou l fèt isit la tou ak chenn ansanm ak fwèt ki pou touye moun yo.

Nan menm transfòmasyon bout fè sa a, esklav yo te konn sibi anpil move zak pou nenpòt ti bagay yo fè tankou : fann yo an de (2) nan mitan de (2) planch ; voye yo nan chodyè sik k ap bouyi osinon mete yo sou gri ki cho epi pafwa menm antere yo tou vivan.

Parapò ak tout mechanste sa yo, sa pa ta ka rete konsa. Menm zak sa yo t ap rale loray sou tèt sila ki t ap fè krim sa yo. Yon jou lajistis sot kote l sòti li vin tann nat li epi l separe moun ki te gen manèt kò-mann soufrans lan ak moun ki t ap souffri yo ; separe bouwo yo ak viktim yo.

Epi Vanjans lan pa t piti !

Men ala yon bèl kote se Sendomeng ! Rèn tout zanti yo. Ala bèl bagay, ala mèvèy ki te reyini nan ti zile sa a ak men beni kreyatè nou an. Tout zanmi lanati, filozòf kou powèt, vin rejwi, vin aprann, vin chache enspirasyon nou nan mitan tout bèl bagay sa yo, vin ranmase yon pakèt emosyon tou nèf, chofe lespri nou ak reyon ki gen tout enèji sa yo, vin bay nanm nou tout sa li merite nan mitan tout pwezi ak lanmou sa yo.

Anpil gwo mòn fè peyi a pi bèl, yo fè laviwonn li epitou y ap pwoteje l tankou yon lame ki chaje ak sòlda vanyan yo te mete la pou veye l.

Anba mòn yo te gen yon seri gwo plenn kote lonbraj yo t ap layite yo anba yon bann gwo pyebwa k ap la pou tout tan.

Mòn sa yo t ap voye yon pakèt kouran dlo ki t ap jayi, kimen epi ki t ap gwonde nan bafon li yo. Ou ta di se loray ki anba tè.

Sou tèt kèk nan mòn sa yo te gen dlo ki t ap dòmi, yon dlo sakre ki te fè mòn yo tounen kannari l.

Savann ki bay enspirasyon powetik, bèl vale, mòn ki chaje ak bèl mèvèy, forè ki pa ko pèdi menm yon branch bwa, rivyè ki gen bèl fòm, bon ti van san parèy, banbou pasi pala ki t ap bay lonbray, tout sa yo te pote yon diplis nan mèvèy tèt chaje mòn sa yo reprezante a.

Vin admire syèl la ak lanmè a ! Nanpwen lòt kote yo bèl konsa, nanpwen lòt kote yo montre kijan Bondye gran konsa.

Ala yon bèl kote pou moun pase bon ti moman !

Nan kote sa a, w ap sezi wè kote pyebwa ak zèb ap pouse ak anpil fòs. Epi, yo pare anvan lè mil fwa pi plis aprè yon siklòn – ki se yon fenomèn ki lakoz anpil dega ki fèt nan peyi twopikal yo – fin pase, te rache pyebwa yo, derasinen wòch yo, boulvèse tout lanati. Lotòn ap pandye ti boul limyè nan rèss vye kay kraze yo, l ap pafimen forè yo, simen flè toupatou epi ap fè chan kann yo vin pi bèl nan simen sou yo yon seri plim ti zwazo blan van an t ap fè yo monte epi desann. La a, livè ki se pi gran sè sezon yo, kote nan kèk lòt peyi gen anpil fredri, pa bay anyen, li tris anba manto lanèj li a, nan peyi nou an se li ki pi piti men kè l pi kontan, se li ki gen plis aktivite nan lane a, anyen pa ka rive bay kantite trezò li rive bay la.

Konsa liwondèl pa janm kite peyi sa a pou yo ale nan lòt peyi, mizisyen yo kontinye fè konsè yo san pwoblèm epi ramye yo kontinye bay lanmou yo.

Gade yon pye sitwon ki si tèlman vèt, si tèlman fre, si tèlman santi bon, ou ta di se souri lanati ki kale l.

Gade bèl branch pye zoranj ki pouse poukont yo k ap taye banda nan layite larichès, bèl flè ak fwi byen mi nèt ale jan powèt yo te toujou konn ap dekri sa a.

Admire forè pye palmis men wotè ki toujou fè moun k ap vwayaje yo kanpe devan yo, pou ba yo respè tankou yo t ap adore yo. Yon bann gwo man-man pyebwa ki gen kò yo byen swa, tou drèt, ki gen fèy yo tou won epi ki gen yon flèch lejè sou tèt yo, yo ranje youn dèyè lòt, yo sanble kenbe yon tanp ki gen yon fòm won sou do li. Ou ta di se yon majisye ki rete nan dezè yo ki te bati l.

Eske n ap wè pi bèl bagay pase sa ?

Vin nan aswè sou bò rivaj yo, lè limyè lalin nan anvayi syèl la epi l ap sekwe reyon dyaman l yo nan lanmè a ; oubyen monte kèk gwo mòn lè l pral fè klè. Lè sa a, w ap santi imajinasyon w ap jwenn anpil enspirasyon, lespri w ap twouble ; epi lè sa a w ap sèlman kapab mete w ajenou epi lapriye pandan w ap rete nan silans ou.

Ou pa wè atis sa a ki fè tablo yo. An nou bay talan li a tout libète l paske nou pa gen pretansyon vòlè pouvwa li. Epi, an nou fè konnen byen vit nou jwenn nan bèl peyi sa a anpil kote ki pi bèl pase sa k nan peyi Laswis, bèl dekò natirèl peyi Itali ta byen

renmen genyen, bagay ki pi bèl pase sa k nan peyi Espay.

Epi, sa ki bèl la, li pa gen yon grenn reptil ki mekan, li pa gen yon sèl sovaj, pou fini, li pa gen yon grenn lennmi pou batay ak plantè yo pou yo kapab pran tout kantite fwi yo pa t redi pou yo a.

...Neque illum

*Flava Ceres alto nequicquam spectat Olympo*¹.

Men kijan bèl zile ki pòtrè yon mèvèy sa a ye epi ki te gen non esklav li Sendomeng.

1. Men tradiksyon literal la : "Epi Deyès Serès pa t ap gade l pou granmesi anlè Olenp lan". Otè a di fraz sa a pou l montre kòman Sendomeng te beni nan koze lagrikilti. Se kòmsi Serès, ki se Deyès lagrikilti, selon mitoloji women an, te beni Sendomeng.

Mari, afrikèn nan

Fanmi ki te nan esklavaj nan Sendomeng lan te gen ladann yon manman ak de (2) pitit li yo ki te jèn ti gason toujou.

Yon bagay dwòl, yon bèl jwèt lanati fè pi jèn ti gason an te gen yon koulè akajou pal alòske ou te ka konpare pi gran an ak yon bwa ebèn, sa ki pi nwa a. Diferans koulè sa a yo te genyen an pa t anpeche ou wè yo se frè menm lè se premye fwa ou wè yo.

Mari, yon jenn manman, te nwa tankou premye pitit li a. Laj ki t ap monte pa t anpeche bèlte a rete ak tout cham li. Yon figi tris epi dous, de (2) grenn zye l yo te ka fè w panse ak grenn je gazèl nan peyi l, yon bouch ki te gen dan ki sanble ak yon seri bijou k ap klere, yon po ki sansib epitou ki fen, reyon solèy nan jaden yo te fè l sanble ak yon ajil yon potye t ap bay fòm, tout sa yo te bay figi jèn fanm afrikèn nan fòm. Vye rad jèn fanm sa a te gen sou li yo te kite tout moun devine bèl fòm li t ap kouvri yo

ki te sanble ak bèl aparans li a. Zepòl li yo ki pa t kouvri te bèl anpil, yo san defo epi yo te byen trase natirèlman.

Lè li te rive nan koloni an, petèt ven (20) lane anvan istwa sa a te kòmanse, Kolon ki te mèt li a te gen je pou li. Jèn fanm nan te oblije pa t ka reziste ak kapris Mèt li a te genyen yo, sa ki te fè l fè dezyèm pitit gason li an ki t ap pataje lanmou manman l ki te yon esklav.

Jis paske li te madanm Kolon an pandan yon sèl jou pa t pote okenn chanjman nan lavi jèn manman an. Li te toujou ap travay latè, epi li te kapab jwenn yon ti repo sèlman lè yon maladi te pran l epi te kraze l sa ki te fè li pa t gen okenn zouti nan men l.

Travay li te gen pou fè chak jou yo te fatigue l anpil ; yo te apèn kite l gen ti kras fòs pou li tounen lakay li. Men, lè l te tounen sot nan jaden, tout moun te wè l k ap kwit yon ti manje pou pitit li yo, ale nan dlo pou li plen kalbas li a ak pa pitit li yo, li te pyese vye rad timoun yo, epi li te tou fè tout bagay ki ta gen chans ogmante fatig pitit li yo. Ou ta di, li menm, li pa t janm te bouke, kòmsi li te fèt an fè.

Manman wooo! Ala yon gwo sous devouman ak lanmou ! Se yon trezò ki p ap janm fini ki gen kalite yon ewo san parèy! Yon manman pi plis pase yon fanm, li plis pase yon zanj : li se Bondye ki desann

nan yon fanmi pou l vin akeyi l lè l ap fèt. Lè sa a, li chofo l ak souf li, li ba l tete, li ede l aprann mache sou wout lavi a, l ap gide l pandan l piti toujou, li ba l konsèy lè li kòmanse jèn, li renmen l anpil, li fou pou li nan tout laj li genyen yo, epi pafwa li menm konn mouri pou pitit li tankou yon lòt sovè redanmtè.

Fanm afrikèn nan ak pitit gason li yo t ap travay ansanm pandan lajounen, epi lannwit yo te toujou rasanble bò yon boukan dife, nan ti kay lafimen te fin anvayi a kote yo tou lè twa te rete a.

Pandan ti moman repo sa yo, yo te abitye fè ti koze libelibè ; se te sèl sa ki te konte tout bon vre nan lavi malere sa yo ki te kondane pou yo viv nan yon kwen, nan silans epi yo t ap tranble anba grenn je Kolon san pitye a.

Yon moun ki ta kache pou obsève soupe jèn fanmi sa a te genyen toulejou, lè li te fin wete chay li yo, sa ki te pèmèt li lib ak tèt li ou ta di yon bèt yo retire nan yon kabwèt ; li t ap sezi wè kè kontan sou figi fanm afrikèn nan ki te nan mitan de (2) pitit gason l yo k ap separe vye manje sa a ba yo.

Li t ap wè mas maltretans lan tonbe, epi bèl kreyati Bondye te fè a t ap reparèt nan tout bonte papa a ki pa t kreye ni mèt ni esklav, men pito moun.

Fòk nou di sa tou, sal kote manje a t ap fèt la tout bagay te byen ranje ladan l. Mèb ki te plis nesèsè a

pa t la : lajwa a pa t gen plas li ladann. Kay la te kapab kenbe sèlman twa moun yo epi dife a. Èske yon vye esklav ta ka bezwen plis pase sa ?

Yo te chita atè a konsa, bò kote flanm dife a. Envite lamizè yo, lè vant yo te fin plen, yo te kòmanse ap pale de yon seri koze ki te fè yo bliye lapenn yo anvan y al dòmi pou yo bliye tout bagay.

Istwa sa yo gen yon jan yo fè w reve, yo fè w bliye tout vye souvni pase yo ; se sa ki pèmèt yon esklav bliye vye reyalyte l ap viv la. Se konsa kont yo te vin tounen konsolasyon moun nan vye kay la ; pran imajinasyon yo pote ale, al mete yo yon lòt kote pou al chache kè kontan ak byen yo pa t ap janm rive jwenn nan je klè.

Yon jou swa, ti koze a te kontinye pi ta pase lòt jou yo. Se manman an ki t ap pale ; li t ap rakonte fwa sa a, yon istwa ki te sekwe yo anpil, epi tou ki te vre. Nou te chèche genyen l pou fè lektè yo plezi.

Li te di pitit li yo : « Mwen fèt nan yon peyi ki lwen isit la anpil, kote ki te gen kè kontan ak larichès. Papa m te chèf yon pèp ki te gen anpil pui-sans ; manman m te pitit fi yon Wa.

Yo toulède te renmen m anpil, mwen te sèl grenn pitit yo.

Papa m ki te gentan granmoun te sonje byen bonè pou li te fè m marye. Li te chwazi yon nonm li te gen konfyans nan li epi ki t ap merite lanmou m.

Maryaj nou an te fèt anba yon lapli benediksyon.

Atout mwen te tankou timoun toujou, mwen te kite kay manman m ak yon pakèt kado bon paran mwen te renmen anpil yo te ban mwen. Mari papa m te chwazi pou mwen an, se te yon ofisye ki t ap sèvi l, li te bèl, li te jenn, epi brav. Malerezman, li pa t viv anpil tan ! Dlo kouri nan je fanm afrikèn nan. Li siye l ak do men l epi li kontinye pou l di :

« Nan epòk maryaj mwen an, chèf yon pèp vwazen deklare papa m lagè. Nou te kòmanse fè anpil preparasyon, nou te pare pou nou te defann tèt nou ; men nou te panse nou te an sekirite, sa vin lakoz nou pa t kenbe menm vijilans lan, se te yon fo sekirite.

Aprè kèk tan, lennmi an tounen sou do pye n ankò, men fwa sa a san li pa t avèti. Men rezistans nou yo pa t ase : li te pran vil la daso, epi li te vin tounen mèt nou jou sa a.

Yo te touye papa m nan batay la ; mari m nan te mouri tankou yon vanyan gason bò kote l. Yo te fè manman m ansanm avè m tounen prizonnye epi yo te mennen nou nan peyi pèp ki te gen laviktwa a ; yo te vann nou bay lòt machann moun, ki te mete nou nan bato pou al Sendomeng avèk nou an ».

Batiman oswa ti kacho ki t ap balanse sou lanmè kote yo te fèmen nou an te chaje chenn, te gen yon bagay ki te fè m pè anpil mwen p ap janm bliye. Li

te pi ba pase senti m ; lè ki t ap antre ladann nan si tèlman pa t anpil, nou t ap toufe. Se te tankou yon jounen dèy, te gen yon vye sant k ap degaje anndan vye kalòj pouri sa a.

Manman m pa t gen fòs pou l goumen ak mòd soufrans sa yo : li mouri de (2) jou apre yo te fin mete nou nan bato a ».

Mwen menm se yon mirak ki fè mwen sòti vivan anba soufrans sa yo. Chèn ki te mare m nan pa t anyen devan tout kalamite sa yo mwen t ap viv youn apre lòt yo. Mwen te deside delivre tèt mwen anba l men nou pa kapab chanje sa k gen pou rive a...

Lanmou mwen te gen pou lavi te tounen vin jwenn mwen nan doulè m te santi lè m t ap akouche a : paske, mwen te bliye di nou sa, mwen te pati tou ansent, epi mwen te prèt pou akouche.

Li kontinye pou li di premye pitit li a : « Lè w te vin fèt sa te pote yon konsolasyon pou kè m. Men li pa t fasil pou m pwoteje ou ».

Pandan anpil tan ou t ap plenn anpil san w pa t ni fè okenn mouvman ni kriye. Ou sanble w ta pral mouri, se ti souf la sèlman ou te rete.

Pandan de (2) jou sa yo nou te prèt pou n trepase. Se yon ti gout dlo ase yo te charite nou pou nourri tèt nou.

Kijan nou te sòti anba sitiyasyon malouk sa a, san sekou sa a nan mitan move sant ki t ap degaje ann-

dan kacho nou an. Se sa m t ap eseye esplike nou men m pa t rive fè sa.

Tankou yon grenn ki sot tonbe nan yon pyebwa nan yon forè, nou te viv gras ak yon men ki te kache epi ki te trase yon wout pou nou nan lavi a san pyès moun pa konnen.

Men malgre sa, nou t ap grandi epi kè kontan m yo t ap vin tounen gwo chagren an. Mwen te regrèt m te fè nou, pou nou oblije ap pataje lapenn mwen yo. Si nou ta vin twouve nou poukont nou sou tè a, kisa ki t ap rive nou lè m fin mouri ? Lide sa yo ki te jèmen, apre move sitiyasyon mwen t ap viv lè sa a, te fè m vin pèdi espwa nèt. Men aprè sa mwen vin ansent yon lòt fwa ankò.

Mwen te gen yon bon sansasyon, ki ta gen chans reyalize.

Annatandan, sonje pawòl sa yo byen :

« Yon plant ki poukont li kapab rache fasil oswa van kapab tòde l ! Pou m anpeche nou gen yon move lavi poukont nou, menm men ki te sove nou an te mete bò kote nou yon konpayon, yon zanmi, yon frè. Ba li gras pou sa !... Nan bonte li ki wè bagay yo anvan yo rive, li te vle ba ou frè sa a ki te sot nan vant menm manman avè w, ki te konnen move jou nou te viv yo, epi pa t gen enterè ki pa sanble ak pa nou yo. Sa ki va pèmèt nou fè rezistans ak tout move sò jalou yo ki ta vle pouse do nou nan mond sa a epi

ki te retire tout avantaj nan men nou depi lè n te nan bèso ».

Toulede frè yo t ap tande premye temwanyaj sa a. Manman an te sere sekre a pou lè li t ap ansent, menm jan ak kiltivatè entèlijan ki simen semans lan nan tè a sèlman lè li fè bon rekòt.

San yo pa t bay pawòl sa yo nou sot reprann nan twòp enpòtans, bon nanm inosan de (2) pitit gason fanm afrikèn nan te fè yo mal anpil lè yo te fin tande l.

Yon sèl kou, konpòtman Kolon an ak esklav li yo vin tounen konpòtman yon lennmi ki fache. Li pa t janm te sanble li toumante ak tout emosyon sa yo ki t ap boulvèse l yo. Figi li te mèg, li te pal epi rèd tou. Yo te wè lanmò nan grenn je l.

Te gen chans pou Kolon an te okouran de konvèsasyon ki te fèt lannuit lan nan ajoupa a. Oubyen li te tande l li menm oubyen yon trèt ki te koute l nan pòt epi ki te entèprete l ak lespri mechanste l pou rapòte l li. Li t ap pare pou l fè vanjans ak tout fòs li.

Ou imajine kòman mòd sipozisyon konsa te bay yon lapèrèz nan mitan manm jèn fanmi esklav la. Avan sa, yo fè lide pou yo te kouri, pou yo te tounen mawon. Aprè sa, yo te vin gen yon pi bon lide. Yo deside rete menm kote a kèlkeswa sa k ta rive yo. Fòk nou mete aksan sou fòs kouraj desizyon sa a. Kouraj yo te gen pou yo fè fas kare ak lanmò a te

gen pou l vin debouche pi devan sou volonte yo
genyen pou libere tèt yo.

Men fanm afrikèn nan ansanm ak pitit gason li yo
te twonpe yo ; Kolon an pa t mande anraje pou mòd
rezon sa yo. Yon revolisyon te fèk eklate nan peyi
Lafrans pou reklame Libète ak Egalite... Nou te nan
lane 1789...

Poutan men kijan mèt la te manifeste desepsyon
chèch li a : esklav yo t ap travay. Lapli te pare pou l
tonbe. Youn nan ti mesye yo te mete kò l anba yon
pyebwa pa twò lwen jaden kote yo t ap travay la. Li
dwe t ap souffri. Kolon an te vini epi li te wè li pa t
la. Li te gen kont tan pou l te tandè l anvan li kon-
dane l epi pini l. Men li pa menm pran tan poze ke-
syon si tèlman li te prese pou li satisfè anvi touye li
te genyen nan kè li a.

Li bay kòmandan an yon sèl kout rèl byen fò. Zan-
tray fanm afrikèn nan tresayi si tèlman li te pè : sa li
genyen nan nati li kòm manman te gentan devine
tout bagay. Nan yon bat je, li pa t pran tan pou l re-
flechi lè li kouri lage kò l nan pye Kolon an byen
rapid. Ou ta di se menm jès tan lontan ki te bay la-
vikwa sou lyon vil Florans lan epi li mande : « Gras
mèt mwen, gras pou li, se mwen menm pito pou ou
bat ».

Si ta gen kèk moun syèl la bay yon valè moral san
parèy, gen yon seri lòt lanati pa menm ba yo

mininòm nan. Sa ki lakoz yo vin pi mal pase bèt. Kolon an te fè pati dezyèm kategori mechan sa yo. Kidonk nou pa ta dwe espere wè l febli tankou lyon an. Li ezite yon ti tan pou li chwazi viktim li an. Aprè sa, li deside. Li koute pawòl manman an epi li voye l bay kòmandan an.

Menm moman an, te gen yon kout fwèt ki te pati ak fòs. Se te kòmansman yon sèn kalamite, detay yo ba nou « chè de poul ». Yon pakèt bri kout frèt, mele ak rèl, ki t ap febli piti piti jouk yo sispann. Frèt la frape, li frape pandan dezèdtan. Viktim nan sote, li tòde, li fè bri ak dan l. Bouch li t ap kimen, nen l t ap gonfle, grenn je l tap sòti. Nan pwen lavi ankò men kò a ap tresayi epi frèt la toujou t ap frape epi li sispann jouk kò a pa gen lavi ladann ankò.

Krim nan te gentan fin fèt. Èske nou tandè rèl san inosan sa a k ap monte nan syèl la !

Lè Kolon an fin ale, de (2) frè yo chaje sou zepòl yo kò jèn fanm nan ki te san lavi, yo pote l nan kay ki te sèvi pou yo tout la, yo depoze l sou yon kabann epi yo kòmanse vide rèl yo te oblije kenbe devan bouwo a.

Dlo ki t ap sot nan kè yo t ap tonbe san rete sou figi jèn fanm nan ki te mouri alèkile, rèl sa yo te sanble fè l sòti nan vid kote l ye a ; se konsa yon kout zeklè entèlijans te parèt nan je san vi li yo, dan l yo ki te sere fè yon ti ekate epi l fè pitit li yo, ki pa t gen ni

REPÈ KWONOLOJIK

- 1818 Émeric Bergeaud fèt nan vil Okay, nan depatman Sid peyi Dayiti. Aprè etid segondè li, li te resevwa bon jan fòmasyon ki pèmèt li vin sekretè J. M. Borgella, ki se te tonton l epi youn nan jeneral ki t ap dirije Awondisman Okay la.
- 1848 Gwo leve kanpe kont Prezidan Faustin Soulouque te oblije l pran egzil sou zile Sen Toma.
- 1857 Li vwayaje nan vil Pari, peyi Lafrans. Se te yon vwayaj medikal pou l al chache swen paske l te souffri nostalji anpil ak lòt maladi ki t ap toumante l.
- 1858 Li retounen Sen Toma. Li mouri la sou zile a kèk mwa apre, nan dat 23 fevriye. Li te gen 40 lane.
- 1859 Yon lane aprè lanmò l, istoryen Beaubrun Ardouin pibliye *Stella* ki se premye woman ayisyen. Se sèl liv sa a li te ekri.

Yon ti mo sou *Stella*

7

Avètisman

9

Pou lektè yo

11

Stella

13

Dènye mou sou tradiksyon an

313

Repè kwonolojik

317

Dans la même collection :

Coriolan Ardouin, *Poésies complètes*

Georges Sylvain, *Confidences et Mélancolies*

Etzer Vilaire, *Le Flibustier*

Etzer Vilaire, *Les Dix hommes noirs*

Ignace Nau, *Le Lambi et autres nouvelles*

Ignace Nau, *Poésies*

Ignace Nau, *Le Bal masqué et autres nouvelles*

Oswald Durand, *Poèmes choisis*

Émeric Bergeaud, *Stella*

Antoine Innocent, *Mimola*

Etzer Vilaire, *La vie solitaire pendant l'occupation
américaine*

Imprimé pour le compte de LEGS ÉDITION

26, Delmas 8, Haïti

Dépot légal : Bibliothèque nationale d'Haïti

Octobre 2026

ISBN : 978-99970-71-50-7

Li *Stella* an kreyòl se yon aksyon revolisyonè. Sa p ap sèlman fè nou retounen nan eritaj literè nou an, l ap pèmèt nou mete lang manman nou, ki se idantite nou, nan mitan gwo refleksyon sou istwa nou. Tradiksyon sa a se yon envitasyon pou chak ayisyen dekouvri yon lòt fwa eritaj li nan lang li, epi pou l konprann pi byen ki plas li nan lit kont tout fòm esklavaj modèn yo. Lè w li vèsyon kreyòl la, se tankou w ap tandè zansèt yo k ap pale avè w yon fason pi klè epi ki pi prè w.

Moles Paul, Ph.D

Émeric Bergeaud fèt lavil Okay nan lane 1818. Li se otè premye woman ayisyen an, Stella, ki parèt nan lane 1859. Se sou zile Sentoman li mouri nan dat 23 fevriye 1858. Li te gen 40 lane.

LEGS ÉDITION

ISBN-13: 978-99970-71-50-7

Couverture : © Édith Lataillade

Troisième trimestre 2026

